

УДК 339.97

І.Б. Маркович

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

ТОРГІВЕЛЬНА ВІДКРИТІСТЬ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ПРОСТОРУ

В статті розглянуто поняття та характерні риси торгівельно-відкритої економіки, проаналізовано стан торгівельної відкритості України в умовах глобалізації світового простору.

Ключові слова: відкритість, глобалізація, національна економіка, інтеграція.

В статье рассмотрены понятие и характерные черты торговооткрытой экономики, проанализировано состояние торговой открытости Украины в условиях глобализации мирового пространства.

Ключевые слова: открытость, глобализация, национальная экономика, интеграция.

The paper considers the concept and characteristics of the trade open economy, analyzes the state of trade openness of Ukraine in the context of globalization of world space.

Key words: openness, globalization, national economy, integration.

Включення країни у систему світогосподарських процесів є неодмінною умовою її економічного зростання. Вплив торгівельної відкритості на посилення інтегрованості країн в глобальному просторі розглядається як окремий канал поряд із фінансовою залежністю та мобільністю трудового капіталу, що обумовлює важливість її визначення, розгляду в динаміці, а також аналізу зв'язків з іншими показниками розвитку економіки.

Проблема відкритості недооцінюється в контексті її важливості при формуванні контурів світової економіки, особливо для країн з перехідною економікою, причому це визначається поліваріантністю її наслідків для регіонів з різним ресурсним забезпеченням, стратегічними пріоритетами та рівнем економічного розвитку.

Тенденції зростання рівня торгівельної відкритості як загальна закономірність розвитку сучасних мікропроцесів, позиціоновані в системі структурних змін, викликаних глобалізацією, залишаються предметом глибоких загальнотеоретичних та економічних суперечок. Це пов'язано із неоднозначністю оцінок її наслідків для економічного зростання національного господарства, окремих галузей та підприємств.

Проблемами питань торгівельної відкритості економік в умовах глобалізації займалися такі вітчизняні дослідники-економісти, як А. Філіпенко, В. Сіденко, В. Новицький та інші, а також закордонні науковці А. Крюгер, А. Гаррісон, Ф. Алкала, К. Вільсон та інші.

Метою дослідження є узагальнення поняття торгівельної відкритості з врахуванням результатів аналізу окремих її аспектів у вітчизняній та закордонній економічній літературі, а також визначення її найбільш об'єктивних вимірників.

Характерною рисою сучасної економіки є зростаюча відкритість національних господарств до фінансових, інвестиційних та матеріальних потоків, міграційних процесів, обміну технологіями та інформацією. Намагатися забезпечити національний простір без прийняття імпорту та реалізації на умовах експорту продукції та послуг виявляється утопією за умов, що держава розвивається в напрямку нарощення власного потенціалу на міжнародній арені.

В цьому контексті питання лібералізації торгівлі, вивчення обмежувальних чинників та умов для інтенсифікації міжнародного обміну, пошук балансу між захо-

дами протекціонізму та розширенням можливостей виробників працювати в просторі, не обмеженому національними кордонами, постають дуже гостро.

Однією з основних проблем, які перешкоджають об'єктивному оцінюванню торговельної відкритості, є невизначеність в категоріально-дефінітивному апараті. Зважаючи на те, що дослідники використовують різні показники, що відображають рівень відкритості, спостерігається значна варіативність отриманих ними результатів при емпіричних розрахунках виявлення залежностей між відкритістю та показниками економічного зростання.

Часто «торгівельна відкритість» отожднюється із «торгівельною лібералізацією». На думку Крюгера [1], лібералізація торгівлі може бути досягнута за рахунок розробки та реалізації політики, яка знімає обмеження щодо експортного сектора. Виходить, що країна може вважатися такою, що має торговельно відкриту економіку при наявності сприятливої політики по відношенню до експорту і наявності торговельних бар'єрів для захисту від імпорту. Ця умова більше підходить до визначення політики протекціонізму, проте не повною мірою характеризує торговельну відкритість.

Тому, на думку автора, відкритість не може бути ідентичною лібералізації, оскільки торговельна відкритість – ширше поняття і не може визначатися лише сприятливими умовами для експорту.

А. Гаррісон [2] стверджував, що концепція торговельної відкритості може розглядатися як синонім до нейтралітету. Нейтральність означає однаковість стимулів для збереження валюти за рахунок імпортозаміщення та її отримання за рахунок експорту. Очевидно, що економіки, які строго орієнтовані на експорт продукції, не можуть бути нейтральними в цьому сенсі, особливо якщо використовується субсидування експорту. Також економіка може визначатися нейтральною лише в розрізі певних сегментів або галузей.

Можна приймати наближеність дефініцій «торгівельна відкритість» та «вільна торгівля», тобто торговельна система, де всі диспропорції в торгівлі усунені.

Таким чином, торговельна відкритість визначається як симетрично вільні умови для переміщення потоку товарів, капіталу, людських ресурсів та інформації між країнами, що своїм наслідком має формування сприятливих умов як для експорту товарів та послуг, так і для імпорту.

Торгівельна відкритість є передумовою інтеграційних процесів в міжнародному вимірі, зокрема торговельної інтеграції, яка визначається як «процес скорочення бар'єрів в торгівлі і зростання участі в міжнародній економіці шляхом торгівлі» [3].

Міжнародна торгівля демонструє інтеграцію країн в світову економіку. В цьому аспекті, малі держави зазвичай є більш інтегровані, оскільки вони спеціалізовані на виробництві обмеженої кількості галузей чи видів продукції, що забезпечує внутрішній попит. Проте, розмір держави не визначає повною мірою ступінь торговельної інтегрованості.

Що стосується показників, за допомогою яких оцінюється торговельна відкритість економіки, важливо розуміти, що оцінювання повинно проводитися комплексно, на основі поєднання даних, що кількісно характеризують інтенсивність зовнішньоекономічних операцій, та дослідження особливостей політико-правових заходів регулювання експортно-імпортних взаємин між державами.

В даному дослідженні зосереджена увага на вимірниках торговельної відкритості в контексті інтенсивності та повноти обсягів імпортних та експортних операцій.

В табл. 1 на основі аналізу робіт закордонних дослідників наведений перелік кількох найбільш загальних вимірників торгівельної відкритості, які можуть характеризувати різні її прояви.

Таблиця 1. Вимірники торгівельної відкритості та їх визначення

Вимірники	Визначення
M_i / GDP_i	Імпортна торгівельна інтенсивність – вимірюється як відношення імпорту (M) до валового внутрішнього продукту і-ї країни (GDP)
X_i / GDP_i	Експортна торгівельна інтенсивність – вимірюється як відношення експорту (X) до валового внутрішнього продукту і-ї країни (GDP)
$(X + M)_i / GDP_i$	Торгівельна інтенсивність – визначається діленням суми експорту та імпорту на валовий внутрішній продукт (GDP) і-ї країни
$(X + M)_i / 2(GDP + M)_i$	Скоригована торгівельна інтенсивність. Використовується для країн, де є висока частка імпорту, що спрямовується на реекспорт (запропоновано Андерсенном)
$(X + M)_i / rGDP_i$	Реальна торгівельна інтенсивність. Знаменник – реальний валовий внутрішній продукт (запропоновано Алкала і Ціконне)

Складено автором на основі [4-6].

Загальноприйнятим найбільш поширеним вимірником є відношення суми експорту та імпорту до ВВП або ВНП. Обмеження щодо його використання та достовірності отриманих з його використанням результатів полягають у тому, що ці значення можуть відхилятися від реального стану через коливання обмінних курсів або зміни відносних цін. Та все ж, дослідження, проведені Яніккасо [7], показують, що відношення торгівлі до ВВП, а також окремо експорту та імпорту до ВВП позитивно та суттєво корелюють із економічним зростанням. Крім того, в цьому дослідженні виявлено, що різні вимірники торгівельних бар'єрів позитивно асоціюють із зростанням в найменш розвинених країнах.

Шишков Ю. [8] дає наступне пояснення щодо цього показника: «варто мати на увазі, що цей показник не являється часткою експорту чи імпорту у ВВП, хоча багато авторів пишуть про експорт як про частину ВВП, яка вивозиться за кордон. Справа в тому, що ВВП – це тільки сума доданої вартості в матеріальному виробництві та в сфері послуг (без врахування вартості сировини та інших проміжних продуктів), тоді як величина експорту включає окрім доданої вартості ще й вартість сировини, інших проміжних продуктів, транспортування товару за кордон, а також податок на додану вартість. Тому вартість ВВП і вартість експорту (чи імпорту) – категорії структурно різні і не можуть розглядатися як ціле і частина. Відсоткове їх відношення до ВВП відображає не величину вивезеної чи ввезеної частини валового продукту (вартість експорту товарів чи послуг та імпорт безумовно більше цієї частки), а лише відносний рівень «відтворення» відкритості країни чи регіону. Це всього лише коефіцієнт».

Показник торгівельної інтенсивності (ТІ) теоретично може коливатися в межах $0 \leq (X+M)_i / GDP_i \leq \infty$. Якщо для країни цей показник більший одиниці, це означає, що обсяги зовнішньої торгівлі перевищують її валовий продукт. Деякі країни імпортують значні обсяги продукції для подальшого реекспорту, або спеціалізуються на виробництві певних видів товарів з найбільшими відносними перевагами, а решту продукції отримують з-за кордону. В таких випадках ці країни вважаються дуже відкритими.

На противагу цьому випадку, якщо значення показника ТІ прямує до 0, зовнішня торгівля становить невелику частку в доходах країни і економіка держави може вважатися закритою.

Традиційно економіка вважається відкритою, якщо сумарний обсяг імпорту й експорту (торгівельна інтенсивність) перевищує 5% від ВВП [9].

На думку автора, такий критерій на сьогодні не є адекватним і йому відповідають майже всі країни незалежно від ступеня економічного розвитку.

Торгівельна відкритість, розрахована як відношення суми експорту та імпорту до ВВП в поточних цінах, зростала з 2000 до 2007 року майже у всіх розвинутих країнах. В 2008–2010 рр. вона знизилась як результат скорочення всіх торгівельних операцій, зумовлених кризовими процесами в світовій економіці. Найбільше зростання за період 2000–2009 роки спостерігалось для Ісландії (30,66%), Польщі (29,97%) та Кореї (28,93%), в той час як найбільше падіння цього показника було характерним для економіки Канади (-30,75%). Торгівельна відкритість для США в 2009 році становила 25,23%, у Японії 24,97%, що пояснюється загальною тенденцією, відповідно до якої великі економіки є мало залежні від зовнішніх ринків в питанні покриття вітчизняного попиту. Підтвердженням цього є досвід Естонії, дуже малої держави, яка має найвищий рівень імпортової проникності серед усіх країн ОЕСР (на основі даних [10]).

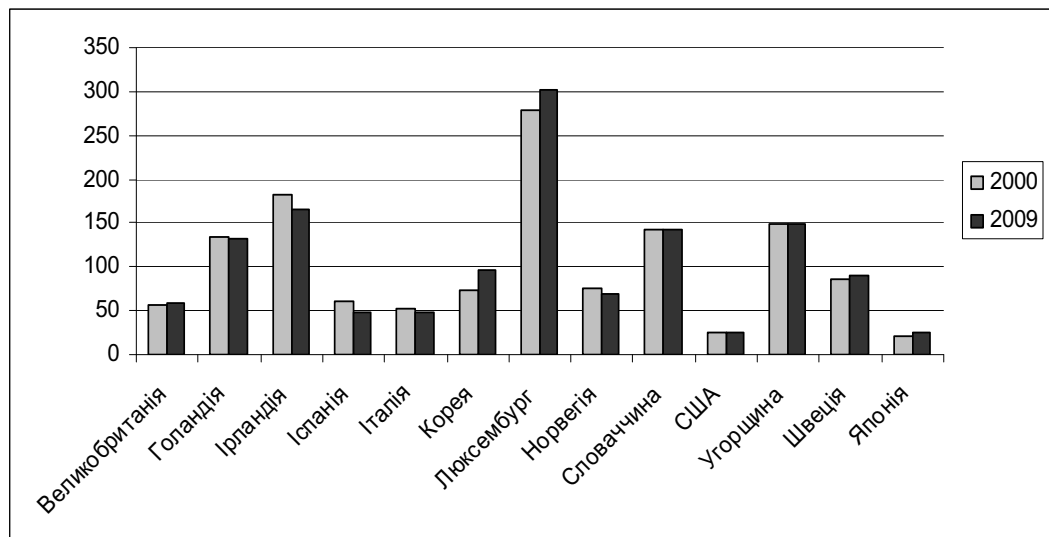

Рис. 1. Динаміка торгівельної відкритості, (Експорт+імпорт)/ВВП окремих країн світу, % (2000-2009 рр.)

Що стосується України, протягом 2004–2008 рр. ВВП, експорт, імпорт зростали, хоча й різними темпами (рис. 2). Тому коефіцієнт відкритості (як показник відношення суми обсягів експорту та імпорту до ВВП) до 2007 року знижувався. Така динаміка є наслідком того, що потік експорту та імпорту зростав повільніше, ніж обсяг ВВП. Оскільки в 2009 році скоротився розмір експортно-імпортних показників, показник торгівельної відкритості економіки також знизився. Проте ця відкритість демонструє не зростаючу конкурентоспроможність українських товарів та послуг, а структурні диспропорції. Україні притаманна суттєва залежність від імпорту енергоносіїв разом із значними обсягами експорту низькотехнологічної металургійної продукції, виробництво якої поглинає значну частку енергоімпорту.

Для України також характерні незначні обсяги експорту високотехнологічних товарів і послуг. Це є відображенням спотвореної структури конкурентних переваг української промисловості, яка базується на цінових факторах та порівняльних перевагах у вартості робочої сили та природних ресурсів.

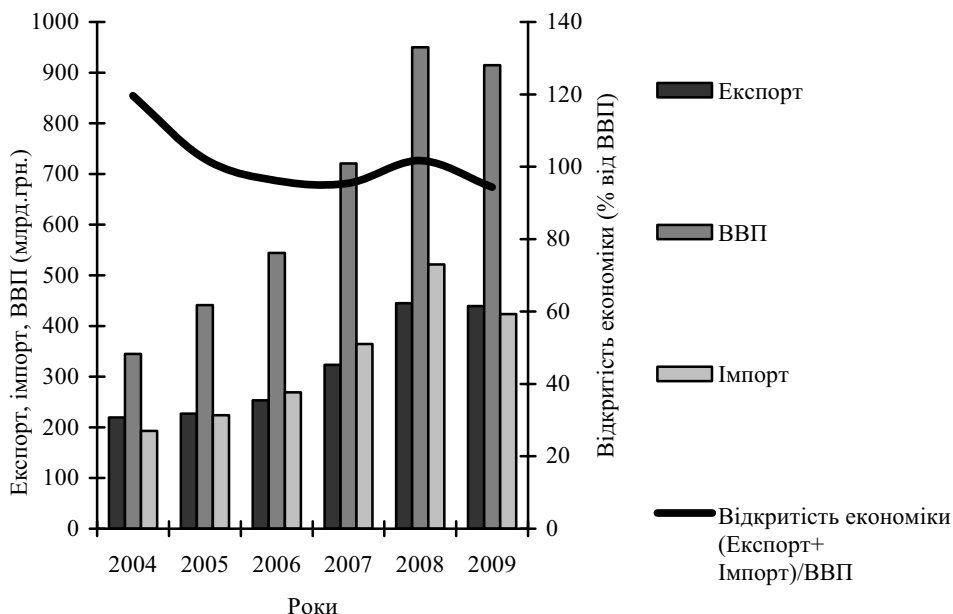

Рис. 2. Динаміка показників зовнішньої торгівлі, ВВП (млрд. грн.) та відкритості економіки України (% від ВВП), 2004-2009 рр. (за даними [11])

Як стверджують Ллойд та МакЛарен [12], країна може мати високі показники, що характеризують торгівлю, тому що вона є малою, має ресурси, цінні для інших країн або ж її резиденти віддають перевагу купівлі іноземних товарів, а не тому, що створені нею умови міжнародної торгівлі є привабливими. Таким чином, при аналізі слід враховувати і ці умови.

Оскільки глобалізація посилює залежність розвитку національних економік від ендогенних факторів впливу, питання торгівельної відкритості необхідно ставити у фокус уваги та дослідження, зважаючи на можливі прогностичні ризики та перспективи розвитку.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Krueger A.O. Liberalization Attempts and Consequences. Ballinger / A.O. Krueger. – Cambridge, 1978. – 125 p.
2. Harrison A. Openness and growth: a time series, cross-country analysis for developing countries / A. Harrison // Journal of Development Economics. – 1996. – P. 419–447.
3. Hoekman B. Development, Trade and the WTO: A Handbook / B. Hoekman, A. Mattoo, and P. English / The International Bank for Reconstruction and Development. – Washington, D.C.: The World Bank, 2002. – 603 p.
4. Squalli J. A New Approach to Measuring Trade Openness / J. Squalli, K. Wilson // EPRU, Zayed University, Working Paper № 06-07, September 20, 2006. – 35 p.
5. Andersen P.S. International Integration of the Australian Economy / P.S. Andersen, P. Lowe, J. Dwyer. – Australia: Reserve Bank of Australia, 1994. – P. 268–271.

6. Alcalá F. Trade and Productivity / F. Alcalá, A. Ciccone // Quarterly Journal of Economics. – 2004. – P. 613–646.
7. Yanikkaya H. Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation / H. Yanikkaya // Journal of Development Economics. – 2003. – P. 57–89.
8. Шишков Ю. Интернационализация производства – новый этап развития мировой экономики / Ю. Шишков. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 92 с.
9. Barry F. Peripherality in Economic Geography and Modern Growth Theory: Evidence from Ireland's Adjustment to Free Trade / F. Barry // World Economy. – 1996. – Vol. 19. – № 3. – P. 345–365.
10. Офіційний сайт Організації співробітництва і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=TRADEINDMACRO>
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Lloyd Peter J. Measures of Trade Openness Using CGE Analysis / Peter J. Lloyd, D. MacLaren // Journal of Policy Modeling. – 2002. – № 24. – P. 67–81.

Надійшла до редколегії 16.08.2011